

ДР ЈЕЛЕНА ЂЕРАНИЋ ПЕРИШИЋ*

БРИЈАНОВ ПРОЈЕКАТ: ПОКУШАЈ СТВАРАЊА ЕВРОПСКЕ ФЕДЕРАЛНЕ УНИЈЕ¹

Апстракт: У периоду између два светска рата основан је низ покрета који су се залагали за уједињење држава и народа Европе у једну организациону целину. Циљ свих покрета био је успостављање и одржавање мира на Старом континенту. Најзначајнији међу њима био је покрет Аристида Бријана, француског министра иностраних послова, инициран његовим говором пред скупштином Друштва народа 5. септембра 1929. У раду је најпре укратко представљен рад Аристида Бријана на успостављању трајног мира у Европи. Затим је детаљно размотрен Бријанов пројекат Европске федералне уније који се састоји из три дела. Поседна пажња посвећена је Бријановом меморандуму, који се, супротно приступу из Бријановог говора 1929, опредељује за концепт у коме је економска проблематика подређена политичкој. Меморандум се, између осталог, залаже за успостављање заједничког тржишта између држава чланица. Ова идеја, имплементирана 27 година касније у оквиру Европске економске заједнице, данас се сматра једном од најзначајних тековина Европске уније. Иако је Бријанов пројекат доживео неуспех, напослетку је у раду испитан његов значај и утицај на процес европских интеграција.

Кључне речи: Бријанов пројекат, Европска федерална унија, трајни мир, заједничко тржиште, процес европских интеграција.

1. УВОД

Идеја о уједињењу народа Старог континента потиче још из античког времена. Начини замишљене или покушане интеграције били су различити. Поједини су настојали да је остваре ратом (нпр. Карло Велики, Наполеон, Хитлер), док су се други залагали за уједињење мирним путем.² Почетком 20. века идеја о повезивању народа Европе у једну организациону целину

* Научни саветник, Институт за упоредно право у Београду

¹ Рад је настао као резултат научноистраживачког рада Института за упоредно право који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години (евиденциони број: 451-03-47/2023-01/200049 од 3. 2. 2023).

² Бранко Ракић, *За Европу је пошребно време – О преурањеном покушају успостављања европске политичке организације*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, стр. 7–10.

доживљава процват. Циљ свих пројеката посвећених уједињењу био је успостављање мира међу европским народима и државама и одржавање тог мира.

У периоду између два светска рата основан је низ покрета који су се залагали за европско повезивање и интегрисање, а три су привукла највећу пажњу јавности. Прво је 1922. године образован Паневропски покрет, чији је идејни творац и покретач аустријски аристократа, гроф Рихард фон Кундехове-Калерги (*Richard von Coudenhove-Kalergi*).³ Своје идеје изложио је у књижици Паневропа (*PanEuropa*) објављеној 1923. године која представља манифест европског покрета. Кундехове-Калерги је успео да за паневропску идеју придобије низ истакнутих интелектуалаца и политичара, али је јачање политичког и економског национализма ослабило овај покрет почетком тридесетих година 20. века.⁴ Затим је у Женеви 1927. године основан још један покрет са европским интеграционистичким циљем под називом Федерација комитета за европску сарадњу (*Fédération des Comités de coopération européenne*) који је представљао савез националних комитета у европским државама.⁵ Несумњиво најзначајнији покрет који се залагао за повезивање држава Старог континента у једну организациону целину јесте пројекат Аристиде Бријана (*Aristide Briande*) коме је и посвећен овај рад.

У раду је најпре укратко представљен рад Аристиде Бријана на успостављању трајног мира у Европи. Затим је детаљно размотрен Бријанов пројекат Европске федералне уније који се састоји из три дела. Поседна пажња посвећена је Бријановом меморандуму, који се, између осталог, залаже за успостављање заједничког тржишта. Иако је Бријанов пројекат доживео неуспех, напослетку је у раду испитан његов значај и утицај на процес европских интеграција.

2. АРИСТИД БРИЈАН – ХОДОЧАСНИК МИРА

Аристид Бријан, једна од најзначајнијих и најмаркантнијих личности на француској, европској и светској политичкој сцени прве половине 20. века, рођен је 1862, а умро је 1932. године. Каријеру је започео као правник и новинар, а у раној младости био је политички ангажован у синдикалном покрету у оквиру Социјалистичке партије из које је искључен 1906. године. Бријан 1902. године постаје члан представничког дома Националне скупштине Француске

³ Paul Rich, "Visionary Ideals of European Unity After World War I", *Visions of European Unity* (eds. Philomena Murray, Paul Rich), Routledge, London – New York, 1996, стр. 33–34.

⁴ Зринка Ерент-Сунко, Иван Обадић, Миран Марела, „Бриандов план, први покушај стварања Европске уније (1929–1932)”, *Заједничка јавна ревија*, Vol. 7, 3/2018, стр. 333–334.

⁵ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у јавно европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2015, стр. 96–97.

и у наредне три деценије, све до смрти, заузима у континуитету највише положаје у државним органима. Током наведених 30 година, Бријан је 11 пута био биран за председника Министарског савета.⁶ Министарску функцију обнашао је чак 25 пута, некад истовремено са премијерском (12 пута је био премијер), а некада и у владама других премијера.⁷

Након Првог светског рата Аристид Бријан је у својству председника Министарског савета и министра иностраних послова одиграо веома значајну улогу на дипломатском плану. Три његова дипломатска подухвата сматрају се посебно значајним за светску историју. Први, који је извео заједно са немачким министром иностраних послова и бившим канцеларом Густавом Штреземаном (*Gustav Stresemann*), односи се на преговоре и закључење Локранских споразума између Немачке, с једне стране, и Француске, Уједињеног Краљевства, Белгије, Чехословачке и Пољске, с друге стране. Овим споразумима нормализују се односи са Немачком и она се ресоцијализује (између осталог Немачка улази у Друштво народа). Захваљујући Локранским споразумима Бријан и Штреземан су добили Нобелову награду за мир 1926. године.⁸ Други значајан дипломатски подухват Аристида Бријана било је иницирање и сачињавање, заједно са америчким државним секретаром Френком Келогом (*Frank B. Kellogg*), Париског пакта, познатијег као Бријан-Келогов пакт из 1928. године. Овај пакт је потписало 15 држава, и њиме је систем успостављен Пактом Друштва народа, који не забрањује рат, допуњује одрицањем потписница од прибегавања рату као средству њихових националних политика и обавезивањем да ће се сва питања која се појаве у њиховим међусобним односима решавати мирним путем.⁹ Трећи значајан дипломатски подухват Аристида Бријана је иницијатива за стварање Европске федералне уније, која је предмет овог рада.

Због свог залагања за мир, постао је симбол, готово персонификација међународног пацифизма. Уз његово име често су коришћени изрази „апостол мира” (фр. *apôtre de la paix*) или „ходочасник мира” (фр. *le pèlerin de la paix*). Ови изрази указују на његову готово религиозну посвећеност миру, а која је била у тесној вези са његовим ратним искуствима из Првог светског рата. Бријан је био премијер Француске током Верденске битке, најтеже битке у Првом светском рату! Извесно је да то на њему оставило трајан траг.¹⁰

⁶ Wim Roobol, “Aristide Briand’s Plan: The Seed of European Unification”, *Ideas of Europe since 1914* (eds. Menno Spiering, Michael Wintle), Palgrave Macmillan, New York, 2002, стр. 35–36, DOI 10.1057/9781403918437.

⁷ Министар образовања, уметности и вера био је два пута, једном је био министар правде и вера, а два пута само правде, три пута је био министар унутрашњих послова и вера, а једном само унутрашњих послова. Министар иностраних послова био је чак 17 пута.

⁸ Roobol, *op. cit.*, стр. 35.

⁹ Кошутих, Ракић, Милисављевић, *op. cit.*, стр. 90.

¹⁰ Branko Rakić, “Aristide Briand: l’homme politique et sa relation avec la Yougoslavie”, *L’idée d’Union*

Један од најистакнутијих заступника идеје уједињења држава Старог континента из прве половине 20. века, идејни творац Паневропског покрета, гроф Рихард фон Кундахове-Калерги написао је да је Бријан био човек мира, али је читав свој живот провео борећи се.¹¹

3. БРИЈАНОВ ПРОЈЕКАТ/ПОКРЕТ

Најзначајнији дипломатски подухват Аристиде Бријана свакако је покушај стварања Европске федералне уније. Кулминација покрета за јединство Европе у међуратном периоду била је управо Бријанова иницијатива. Чинило се да се, по први пут, прелази са поља теорије на поље праксе, тј. да је тема европског јединства после много векова прерасла из културне у политичку тему.¹²

За разлику од осталих пројеката који су му претходили, Бријанов план није изложен у једном документу или евентуално више комплементарних радова истог аутора. „Оно што називамо Бријановим покретом заправо је један процес са више учесника и више докумената, који се сви третирају као нека врста јединственог пројекта који носи име свог иницијатора и главног носиоца, Аристиде Бријана. Оваква природа Бријановог пројекта природна је последица чињенице да се, за разлику од ранијих европских интеграционих пројеката, овде није радило о изношењу идеја неког просвећеног и надахнутог појединца или, евентуално групе, већ о иницијативи лансираној, у оквиру најзначајније међународне организације из тог времена, са највише политичке позиције у једној од најзначајнијих и најутицајнијих држава тог времена, тако да је та иницијатива по природи ствари повукла ангажман ширег круга учесника, укључујући и државе и њихове представнике, између осталог и оне највишег ранга.”¹³

Сматра се да је Бријанов пројекат, покренут говором од 5. септембра 1929, најдефинисанији и најконкретнији израз и сегмент, нека врста кулминације тог европског интеграционистичког таласа, који неки аутори означавају изразом „мода Сједињених Европских Држава” или „европеистичка мода”.¹⁴

Бријанов пројекат заправо представља целину у оквиру које се три документа издвајају као најзначајнија: Бријанов говор пред Скупштином Друштва народа 5. септембра 1929, Меморандум о организацији режима Европске федералне уније, који је сачинила влада Француске и поднела га на мишљење

européenne de 1929 à 2016: du projet d' Aristide Briand au retrait du Royaume-Uni (eds. Yves Petit, Branko Rakić, Maja Lukić Radović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017, стр. 13–16.

¹¹ Yannick Muet, *Le débat européen dans l'entre deux guerres*, Economica, Paris, 1997, стр. 33.

¹² Adrian-Stelian Dumitru, “The Idea of a European Union in the Interwar Period”, *International Journal of Law and Public Administration*, Vol. 3, 1/2020, стр. 29, <https://doi.org/10.11114/ijlpa.v3i1.4726>

¹³ Кошуткић, Ракић, Милисављевић, *op. cit.*, стр. 91.

¹⁴ *Ibid.*, стр. 95.

осталим европским чланицама Друштва народа 1. маја 1930. године и Извештај о резултатима анкете спроведене у погледу организације режима Европске федералне уније, објављен 8. септембра 1930. године.

3.1. Бријанов говор пред Скупштином Друштва народа

У говору одржаном пред Скупштином Друштва народа 5. септембра 1929, Аристид Бријан предложио је организовање држава Европе у савез. Суштину свог предлога Бријан је изнео следећим речима: „Мислим да између народа који су географски груписани попут народа Европе треба да постоји нека врста федералне везе; ти народи морају у сваком тренутку да имају могућност да ступе у контакт, да разговарају о својим интересима, да доносе заједничке одлуке, да међу собом успоставе однос солидарности који ће им омогућити да се суоче, када за то дође време, са тешким околностима, уколико се оне појаве.”¹⁵

Бријан је предложио да тај савез делује пре свега у економском домену. Сматрао је да је на економском плану интервенција савеза потребнија и хитнија и да се ту може остварити успех, али и да политичка и социјална питања треба да уђу у круг активности савеза. Бријан је истакао да би то требало да буде федерална веза, без дирања у суверенитет било ког од народа који би чинили једну такву асоцијацију.¹⁶ Давање предности неполитичком, пре свега економском, у односу на политичко, већ је у 20. веку било присутно међу поборницима идеје европског интегрисања. Супротно томе, код идејних претеча европских интеграција од средњег, па све до 19. века, предност је давана политичком домену.

За ову промену редоследа до које долази у схватањима и предлозима идејних претеча европског интеграционог процеса постоји једноставно и јасно објашњење. Развој науке и технологије довели су до значајног развоја економије и повећања могућности и брзине комуницирања, тако да су широка и интензивна прекогранична сарадња и повезивање на економском плану постали не само могући, него и нужни. Овакво гледање на ред приоритета када је реч о областима где ће се одвијати интеграција наћи ће свој разрађени теоријски израз у функционалистичком теоријском концепту.¹⁷ Практична реализација оваквог концепта интеграција остварена је кроз оснивање и развој Европских заједница и Европске уније.¹⁸

¹⁵ *Ibid.*, стр. 100.

¹⁶ Elizabet du Réau, “La France et l’Europe d’Aristide Briand à Robert Naissance, déclin et redéploiement d’une politique étrangère (1929–1950)”, *Revue d’histoire moderne et contemporaine*, Vol 42, 4/1995, стр. 559, <https://doi.org/10.3406/rhmc.1995.1789>

¹⁷ Бранко Ракић, *Остваривање мира преко међународној организовања и интeгрисања држава*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, стр. 71–84.

¹⁸ Функционализам у свом класичном облику истовремено је и теоријски концепт који се бави осмишљавањем и објашњавањем интеграционих механизма и концепт, односно приступ оства-

Прве реакције на Бријанов говор биле су углавном повољне. Посебно значајну подршку је предлогу дао Густав Штреземан, што је било и очекивано, узимајући у обзир њихову блискост, као и чињеницу да су били колауреати Нобелове награде за мир.¹⁹

Изневши свој предлог, Бријан је замолио присутне представнике европских народа да својим владама предложе да простудирају његов предлог, да би на наредном заседању Скупштине Друштва народа могло да се разговара о могућностима његове реализације.

Представници европских чланица Друштва народа задужили су, након Бријановог говора, француску делегацију да сачини меморандум у коме ће разрадити и прецизирати Бријанову иницијативу. Након тога би владе 26 држава изнеле своја мишљења и коментаре о меморандуму, њих би представници Владе Француске обрадили, и унели у извештај који би био стављен на разматрање на наредном заседању Скупштине Друштва народа. Резултат овог процеса је Меморандум о организацији режима Европске федералне уније који је Француска доставила осталим земљама 1. маја 1930.²⁰

3.2. БРИЈАНОВ МЕМОРАНДУМ

Најзаслужнијим за израду Меморандума о организацији режима Европске федералне уније сматра се француски дипломата Алексис Леже (*Alexis Léger*), и тим који је предводио. Осим што је био најближи сарадник и шеф кабинета Аристиде Бријана, Алексис Леже остаће упамћен и по томе што је 1960. године добио Нобелову награду за књижевност под псеудонимом Сен-Џон Перс (*Saint-John Perse*).²¹

Тандем Бријан–Леже одиграо је кључну улогу у изради и промоцији Меморандума.²² Меморандум се састоји из два дела, од којих је први претежно историјски (у оквиру кога су изнете три „суштинске резерве” на које је Бријан

рењу мира преко међународног организовања. Ипак, превасходно је настао као приступ обезбеђењу мира у свету. Полазна тачка функционалистичке теорије је раздвајање људских активности на две основне групе. Прва група су политичке активности, које су по функционалистима инхерентно контроверзне (енг. *inherently controversial*), док су неполитичке активности неконтроверзне или техничке (енг. *noncontroversial or technical*). (Кошутећ, Ракић, Милисављевић, *op. cit.*, стр. 125).

¹⁹ Кошутећ, Ракић, Милисављевић, *op. cit.*, стр. 102.

²⁰ League of Nations, *Documents relating to the organization of a System of European Federal Union*, Geneva, 15th September 1930, [file:///C:/Users/ceran/Downloads/EN-N-B-0014-Memorandum%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ceran/Downloads/EN-N-B-0014-Memorandum%20(1).pdf), 30. 4. 2023.

²¹ Jelena Ćeranić, “Le role du ‘couple Briand – Leger’ dans l’elaboration et la promotion du projet”, *L’idée d’Union européenne de 1929 à 2016: du projet d’ Aristide Briand au retrait du Royaume-Uni* (eds. Yves Petit, Branko Rakić, Maja Lukić Radović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017, стр. 58–60.

²² *Ibid.*, стр. 57–65.

указао и у свом говору из 1929. године²³), док су у другом делу у четири тачке изнете основне поставке система, односно основни елементи планиране федералне уније. Свака од тих тачака садржи најпре одговарајући конкретан предлог, праћен неком врстом коментара насловљеним Примедбе.

3.2.1. Потреба за једним општим пактом

Прва тачка насловљена „Потреба за једним општим пактом, макар и најелементарнијим, да би се потврдило начело европског моралног јединства и свечано утврдила чињеница солидарности успостављене између европских држава” односи се на закључење једног формалног споразума између европских држава чланица Друштва народа.²⁴ Тим споразумом би се у најопштијим цртама и у либералној форми изнео циљ европске асоцијације, а то је заједничко деловање на мирном организовању Европе. Као пут за реализацију тог циља успоставља се обавеза влада потписница да редовно одржавају контакте, на повременим или ванредним седницама, ради заједничког изучавања свих питања од интереса за заједницу европских народа.²⁵

3.2.2. Потреба за механизмом преко кога би се Европској унији обезбедили неопходни органи за остварење њеног задатка

Друга тачка насловљена је „Потреба за механизмом преко кога би се Европској унији обезбедили неопходни органи за остварење њеног задатка”. У оквиру ове тачке предвиђен је институционални систем планиране уније који се састоји од три кључна органа. Први и врховни орган, односно основни управљачки орган Европске уније, била би Европска конфедерација, представничко тело сачињено од представника свих влада држава чланица Друштва народа. Председавајући овог тела, представник једне од држава чланица, смењивао би се на сваких годину дана у циљу обезбеђења равноправности. Други, извршни орган Уније, био би Стални политички комитет (Европски

²³ Прва „суштинска резерва” везана је за однос планиране федеративне организације Европе и Друштва народа. Та резерва садржала је ограђивање од могућности формирања те организације ван Друштва народа и њеног утицаја на слабење ауторитета Женевске организације. Заправо, Европска федерална организација ће функционисати у оквиру Друштва народа. Друга „суштинска резерва” подразумева да Европска федерална организација не сме да буде окренута против било које државе нечланице Друштва народа, била она европска или ваневропска. И трећа „суштинска резерва”, полазећи од базичних принципа Друштва народа, суверености и једнакости, подразумева незадирање ни у једно од суверених права чланова европске федералне организације, већ супротно томе, очување апсолутног суверенитета и потпуне политичке независности тих држава.

²⁴ Du Réau, *op. cit.*, стр. 560.

²⁵ Ђеранић, *op. cit.*, стр. 61.

комитет), кога би чинили представници само једног броја држава чланица. Предвиђена је могућност да се у његов рад, по појединим питањима, укључе и представници других заинтересованих држава чланица Уније, па чак и држава изван Уније, биле оне европске или не и биле или не чланице Друштва народа. председавање овим телом било би организовано на сличан начин као и за Европску конфедерацију. Напослетку, Унија би имала и Секретаријат са класичним административним и техничким функцијама.²⁶

У Меморандуму су биле предвиђене само основе институционалне структуре Европске федералне уније, а детаљнија разрада остављена је за наредни састанак представника држава чланица Друштва народа. Како би се нагласила посебна веза између Друштва народа и Европске федералне уније, Меморандум је предвидео да седиште органа Уније буде у Женеви и да ови органи заседају у исто време када и органи Друштва народа.²⁷

3.2.3. Општи концепцијски приступ Европског комитета

Трећа тачка насловљена је „Потреба да се унапред усвоје основна усмерења која би требало да детерминишу општи концепцијски приступ Европског комитета и да га усмеравају у његовом студијском раду ради израде програма европске организације”. Меморандум је као основна усмерења поставио однос политичких и економских елемената као садржаја европског интеграционог подухвата, као и концепцијске основе европске политичке кооперације и економске организације Европе.²⁸

Занимљиво је да се Меморандум, супротно приступу из говора Аристиде Бријана од 5. септембра 1929, опредељује за концепт у коме је економска проблематика подређена политичкој проблематици.²⁹ Ова промена приоритета се може објаснити растом амбиција након почетних реакција на Бријанов предлог, слично порасту амбиција и преласку са интеграција на економском на интеграцију на политичком плану двадесетак година касније, када се након оснивања Европске заједнице за угаљ и челик приступило покушају (на крају неуспешном) формирања Европске одбрамбене заједнице и Европске (политичке) заједнице.³⁰ Међутим, као што су и за ово одступање од функ-

²⁶ League of Nations, *Documents relating to the organization of a System of European Federal Union*, Geneva 15th September 1930, [file:///C:/Users/ceran/Downloads/EN-N-B-0014-Memorandum%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ceran/Downloads/EN-N-B-0014-Memorandum%20(1).pdf), 30. 4. 2023, стр. 13.

²⁷ Кошуткић, Ракић, Милисављевић, *op. cit.*, стр. 105.

²⁸ Francis Deák, “Can Europe Unite?” *Political Science Quarterly*, Vol. 46, 3/1931, стр. 428–429.

²⁹ Roobol, *op. cit.*, стр. 43.

³⁰ Јелена Ђеранић Перишић, „Иницијативе за стварање Европске политичке заједнице – од педесетих година 20. века до данас”, *Судски йосйууак – йравда и йравичносй* (ур. Ј. Перовић Вујачић), Зборник радова са 35. сусрета Копачичке школе природног права – Слободан Перовић, Том III, стр. 499–514.

ционалистичке поступности и давања предности неполитичком у односу на политичко из прве половине педесетих година постојали објективни разлози, тако је и у периоду од нешто мање од годину дана између Десетог заседања Скупштине Друштва народа, када је Бријан у свом говору покренуо иницијативу, па до израде Меморандума, дошло до значајне промене објективних околности.³¹ Најпре је месец дана након Бријановог говора преминуо Штреземан, што је представљало снажан ударац Бријановој политици јер је изгубио важног политичког савезника који је заговарао политику француско-немачког помирења.³² Истог месеца избила је велика економска криза која је радикализовала политичке прилике у Европи и подстакла јачање економског национализма.³³ Сходно томе, економија је постала сувише осетљиво и проблематично подручје да би се од ње кренуло у изградњу европске интеграционе организације.

С једне стране, концепција европске политичке сарадње је у Меморандуму изложена на контрадикторан начин, као што је то био случај и у Бријановом говору. Та контрадикторност односи се на инсистирање на потпуном очувању суверенитета држава које се удружују у федералну унију.³⁴ Та би федерација била довољно еластична да би поштовала националну независност и сувереност сваке од држава, обезбеђујући им свима да од колективне солидарности имају корист која се састоји у решавању политичких питања која се тичу судбине европске заједнице или судбине неке од њених чланица. Систем европске политичке сарадње би, поред закључивања Општег пакта, подразумевао и закључивање посебних споразума и серија споразума којима би се разрадио и допунио Општи пакт.³⁵

С друге стране, концепција економске организације Европе је у Меморандуму изложена на крајње уопштен начин, кроз њен суштински, не претерано амбициозан циљ, а огледа се у приближавању европских привреда које би се остварило под политичком одговорношћу солидарних влада. У том циљу владе европских држава чланица би требало да потпишу један општи и принципијелни акт који би представљао прост пакт о економској солидарности, а који би даље био разрађиван актима конкретније и прецизније садржине.

³¹ Поједини аутори сматрају да је за овај заокрет „најзаслужнији” Бријанов најближи сарадник Алексис Леже (Roobol, *op. cit.*, стр. 43).

³² Rich, *op. cit.*, стр. 37.

³³ Ерент-Сунко, Обадић, Марела, *op. cit.*, стр. 343–344.

³⁴ Весна Ђорић, „Допринос Првог светског рата успостављању начела територијалног интегритета”, *Свој година од њочейка Првој свейској райна: историјске и њравне стјугије* (ур. Ј. Ђирић, М. Ђорђевић), Институт за упоредно право, Интермекс, Завод за издавање уџбеника, Београд, 2014, стр. 719–729.

³⁵ League of Nations, *Documents relating to the organization of a System of European Federal Union*, Geneva 15th September 1930, [file:///C:/Users/ceran/Downloads/EN-N-B-0014-Memorandum%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ceran/Downloads/EN-N-B-0014-Memorandum%20(1).pdf), 30. 4. 2023, стр. 13.

Оно што је посебно интересантно је да циљ зацртан у пакту далеко превазилази ниво простог пакта о економској солидарности, а то је успостављање заједничког тржишта ради подизања до максимума нивоа људског благостања на целини територије европске заједнице. Меморандум предвиђа да би до остварења тог циља требало да се дође путем постепене либерализације и методичног поједностављивања кретања роба, капитала и лица, уз ограничења која проистичу из потреба националне одбране сваке државе.³⁶ Интересантно је и вишеструко значајно приметити сличност циља предвиђеног Бријановим меморандумом са циљевима из Уговора о оснивању Европске економске заједнице који је потписан 27 година касније.

3.2.4. Питања примене

Четврта тачка насловљена је „Опоруност да се остави, било за будућу Европску конфедерацију, било за будући Европски комитет, разматрање свих питања примене”. Ова питања подељена су у три групе: одређивање поља европске сарадње, одређивање метода европске сарадње, и одређивање свих облика сарадње између Европске федералне уније и земаља изван ње. Прве две групе питања примене разрађене су у Меморандуму, кроз изношење листа домена и метода сарадње, које нису исцрпне, док трећа група није разрађена у Меморандуму.

У погледу поља европске сарадње, Меморандум наводи да ће се европска сарадња одвијати нарочито у следећим доменима: општа економија, економска опрема, комуникација и транзит, хигијена, интелектуална сарадња, међупарламентарни односи, администрација.³⁷

Што се тиче метода европске сарадње, Меморандум предвиђа три могућности: формирање тела за координацију и студије тамо где таква тела не постоје, подржавање напора Друштва народа у погледу питања којима се оно већ бави и покретање питања и довођење до сазивања европских или општих конференција, у оквиру Друштва народа, када се ради о питањима за које је оно надлежно, али којима се још увек није бавила.³⁸

Меморандум је на крају садржао позив владама 26 земаља да до 15. јуна 1930. доставе влади Француске своје мишљење о изнетим ставовима.

Објављивање Меморандума изазвало је подељене реакције у европској јавности.³⁹ Док је Бријан у свом говору истакао примат економског над политичким, Меморандум је нагласио подређеност економских питања политичким. Наглашавање политичког аспекта европског пројекта изазвало је снажне

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*, стр. 14.

³⁹ Du Réau, *op. cit.*, стр. 560–561.

критике у националистичким круговима, посебно у Немачкој. Немачка је тврдила да план заправо представља француски покушај да наметне своју хегемонију у Европи. Та промена генерално је изазвала изненађење у владама европских сила, јер је Француска све време заговарала економску интеграцију европских земаља као подлогу за унапређење њихових политичких односа.⁴⁰

3.3. ИЗВЕШТАЈ О РЕЗУЛТАТИМА АНКЕТЕ СПРОВЕДЕНЕ У ПОГЛЕДУ ОРГАНИЗАЦИЈЕ РЕЖИМА ЕВРОПСКЕ ФЕДЕРАЛНЕ УНИЈЕ

На основу добијених мишљења, влада Француске је сачинила документ насловљен „Извештај о резултатима анкете спроведе у погледу организовања режима Европске федералне уније”. Интересантно је да је у коментарима преовладао став да би код успостављања европске организације у оквиру Друштва народа економска сарадња ипак требало да има предност у односу на политичку. У погледу садржине економске сарадње, владе су се сложиле да циљ треба да буде олакшање и подстицање размене између држава чланица кроз отклањање царинских баријера, при чему је инсистирано да се у заједничко тржиште укључе како индустријски, тако и пољопривредни региони и да се води рачуна о различитом степену развоја појединих држава.⁴¹

Извештај је заједно са текстовима свих консултованих влада објављен 8. септембра 1930, на дан отварања Једанаесте Скупштине Друштва народа. На основу самог Извештаја могао се извести закључак да пројекат стварања европске организације има подршку консултованих влада, Међутим, стварно стање било је мање повољно.

Дискрепанција између реалног односа заинтересованих држава према предложеном пројекту и онога што се може закључити из Извештаја има два објашњења. Прво, правила дипломатске комуникације налагала су представницима консултованих држава да своје примедбе на Бријанов предлог и Меморандум француске владе изразе на благ начин и не претерано директан начин. И друго, код преношења тако ублажених ставова консултованих влада у Извештај, на приказ њихове садржине утицало је и опредељење француске владе чији су службеници писали Извештај, упркос њиховом неспорном настојању да буду објективни.⁴²

На Скупштини Друштва народа одлучено је да се формира Студијска комисија за Европску унију са задатком да испита начине за одвијање европске сарадње. Комисија је конституисана, а за њеног председника изабран је Аристид Бријан. Ипак, амбиције Комисије биле су далеко скромније од оних које

⁴⁰ Ерент-Сунко, Обадић, Марела, *op. cit.*, стр. 343–344.

⁴¹ Кошутић, Ракић, Милисављевић, *op. cit.*, стр. 109.

⁴² *Ibid.*, стр. 110–111.

је изнео Бријан у свом говору 5. септембра 1929. Ова комисија радила је у напетом атмосфери коју је проузроковала, пре свега, економска криза.⁴³

Комисија је и Извештај усвојила у напетом атмосфери, услед свеопштерог погоршања међународне ситуације. Расправа о Извештају на заседању Скупштине Друштва народа такође је прошла у напетом атмосфери. Штавише, неке земље су затражиле распуштање Комисије. Захваљујући настојањима Аристиде Бријана, Комисија је једва успела да опстане.

Након смрти Аристиде Бријан 1932. године Комисија је престала са радом и цео пројекат отишао је у политичку историју. Неколико година касније Европа се суочила са још једним светским ратом.

4. ЗНАЧАЈ И УТИЦАЈ БРИЈАНОВОГ ПРОЈЕКТА НА ПРОЦЕС ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА

Након више од девет деценија од представљања Бријановог меморандума, његов пројекат привлачи пажњу научне и стручне јавности. Намеће се питање зашто је Бријанов план важан за историју европских интеграција када тај покушај стварања европске федерације није успео. Упркос неуспеху самог пројекта, неспорно је да се Бријан показао далековидим политичарем. Значај и утицај Бријановог пројекта на процес европских интеграција може се посматрати са историјскоправног, политичког аспекта и економског аспекта.

Са историјскоправног аспекта, Меморандум о организовању Европске федералне уније подстакао је дискусије у европским правним круговима о предложеној европској институционалној архитектури, те о правној природи Европске уније.⁴⁴ У то време међу европским правним стручњацима сазревао је консензус о питању регионализације међународног права, на шта је донекле утицао и предлог стварања Европске федералне уније као могуће нове реалности у међународним односима. Међутим, у међуратном периоду правни стручњаци нису излазили изван оквира класичног међународног права у сагледавању питања европског уједињења. Управо је такав развој правног дискурса током двадесетих година 20. века утицао на процес послератне европске интеграције. Наиме, искуство међуратног периода подстакло је правне стручњаке после Другог светског рата да направе искорак те почну изграђивати нови поредак европског права на супранационалном начелу.⁴⁵

С политичког аспекта, Бријанов план је непосредно након Другог светског рата имао главну улогу у покретању процеса европских интеграција.

⁴³ *Ibid.*, стр. 113.

⁴⁴ Јелена Ђеранић, „Правна природа Европске уније на основу Уговора из Лисабона”, *Актуелна истраживања савремене законодавства*, Савез удружења правника Србије и Републике Српске, Београд, 2012, стр. 303–318.

⁴⁵ Ерент-Сунко, Обадић, Марела, *op. cit.*, стр. 350–351.

Искуство још страшнијег светског сукоба коначно је пресудило европском систему равнотеже сила. Замениће га политика сарадње и споразумевања, која ће се институционализовати кроз процес европских интеграција. На почетку тог процеса Бријанов план је у европској јавности био перципиран као пропуштена прилика европских држава да избегну страховито крвопролиће и осигурају стабилан и миран европски поредак још у међуратном периоду.⁴⁶ То ће истаћи француски министар спољних послова, Роберт Шуман, у свом чувеном говору који је одржао тачно 20 година од представљања Меморандума о организацији Европске федералне уније, 9. маја 1950. На почетку Шуман је истакао: „Светски мир не може се очувати уколико се не улажу креативни напори сразмерни опасностима које га угрожавају. Допринос који организована Европа може дати цивилизацији неопходан је за одржавање мирољубивих односа. Француска, која је више од 20 година предводила напоре око уједињене Европе, увек као битан циљ наглашава служење миру. Уједињена Европа није остварена и имали смо рат.”⁴⁷

Са економског аспекта, Меморандум као циљ предвиђа успостављање заједничког тржишта, а до тог циља се долази путем постепене либерализације и методичног поједностављивања кретања робе, капитала и лица, уз ограничења која произилазе из потребе одбране сваке државе. Дакле, 27 година пре оснивања Европске економске заједнице, чији је основни циљ успостављање заједничког тржишта остваривањем четири велике слободе (слобода кретања људи, слобода промета робе, услуга и капитала),⁴⁸ Аристид Бријан се залагао за истоветну идеју. Јединствено тржиште ЕУ, засновано на четири велике слободе, и данас се сматра једном од најзначајнијих тековина процеса европских интеграција. Штавише, након бројних покушаја, излета у федералистичке воде, и свих неуспеха оснивања европске федерације, чини се да се интеграциони процес враћа на своје почетке, а то је сарадња заснована на непосредним животним интересима оличена у Јединственом тржишту.

Према томе, поједини аутори о Бријановом плану пишу поредећи га са семеном развоја који се може окарактерисати као најзначајнији у економској и политичкој историји Европе 20. века.⁴⁹

⁴⁶ *Ibid.*, стр. 351.

⁴⁷ Schuman declaration May 1950, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en, 30. 4. 2023.

⁴⁸ Радован Вукадиновић, Јелена Вукадиновић Марковић, *Увод у инститиуције и њраво Евројске уније*, Центар за европско право, Крагујевац, 2016, стр. 261–378.

⁴⁹ Roobol, *op. cit.*, стр. 32.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Практично остварење европског интеграционог процеса отпочето је након трагичних искустава Другог светског рата. Почасно место иницијалне каписле за почетак интеграционог процеса стварања „све тешње уније између народа Европе”⁵⁰ припада тзв. Шумановој декларацији из 1950. године. У својој декларацији Шуман се осврнуо и на Бријанов план успостављања европске федерације. У уводној речи дао је селективни преглед француске спољне политике од краја Првог светског рата, а циљ уједињења Европе представио као племенит. Тиме је Шуманов предлог добио на значају. Успоставивши везу између Бријанове иницијативе и сопственог плана, Шуманов план је, на неки начин, постао бенефицијар моралног ауторитета свог претходника.⁵¹

Оно што је посебно интересантно је да је Шуманова декларација, у низу битних елемената, готово идентична са предлозима Аристида Бријана из 1929. године. Централни део и Бријановог и Шумановог плана је обезбеђење мира. Бријан се залагао за федералну везу између европских народа, а Шуман за европску федерацију као коначни циљ. Обојица предлажу да се предност да економским питањима над политичким. Шуман се опредељује за један сегмент економије, црну металургију, као област у којој ће се успоставити интеграција. Бријаново предвиђање да ће кроз асоцијацију коју успоставе, делујући заједно пре свега на економском плану, европски народи да успоставе међу собом солидарност, необично подсећа на део најславније реченице из Шуманове декларације, оне реченице кроз коју је изражена суштина Шумановог функционалистичког приступа, а према коме ће Европа „бити изграђена кроз конкретна остварења која ће најпре да створе фактичку солидарност.”⁵²

Протеклих петнаест година Европска унија суочава се са низом унутрашњих криза и спољнополитичких изазова. Сходно томе, у овом тренутку, Европска унија је далеко од предузимања крупних интеграционих корака у правцу стварања било каквог облика европске федерације. Занимљиво је да су питања која су била кључна у време израде Бријановог и Шумановог плана, као што је питање да ли приоритет дати економској или политичкој сарадњи, и даље актуелна.⁵³ Штавише, чини да се европски интеграциони процес полако враћа на своје почетке – функционалистичку теорију засновану на непосредним животним интересима.

⁵⁰ “Une union sans cesse plus étroite entre les peuples européens” – израз из преамбуле Уговора о оснивању Европске економске заједнице.

⁵¹ Fabrice Larat, “Present-ing the Past: Political Narratives on European History and the Justification of EU Integration”, *German Law Journal*, Vol. 6, 2/2005, стр. 280.

⁵² Кошуткић, Ракић, Милисављевић, *op. cit.*, стр. 102.

⁵³ Roobol, *op. cit.*, стр. 45.

У том смислу, искуства из прве половине педесетих година 20. века и даље, упркос протоку времена, могу да служе као показатељ шта треба, а шта не треба чинити да би интеграција била успешна. Утолико пре што сасвим извесно и даље важи то да, на плану интеграције, поступна и на непосредним животним интересима заснована функционалистичка формула представља формулу успеха, а нестрпљива и исхитрена федералистичка формула формулу неуспеха.⁵⁴

ЛИТЕРАТУРА

- Вукадиновић Р., Вукадиновић Марковић Ј., *Увод у институције и право Европске уније*, Центар за европско право, Крагујевац, 2016;
- Deák F., “Can Europe Unite?” *Political Science Quarterly*, Vol. 46, 3/1931, стр. 424–433.
- Du Réau E., “La France et l’Europe d’ Aristide Briand à Robert Naissance, déclin et redéploiement d’une politique étrangère (1929–1950)”, *Revue d’histoire moderne et contemporaine*, Vol. 42, 4/1995, стр. 556–567, <https://doi.org/10.3406/rhmc.1995.1789>
- Dumitru A.-S., “The Idea of a European Union in the Interwar Period”, *International Journal of Law and Public Administration*, Vol. 3, 1/2020, стр. 24–37; <https://doi.org/10.11114/ijlpa.v3i1.4726>
- Ерент-Сунко З., Ободић И., Мареља М., „Бриандов план, први покушај стварања Европске уније (1929–1932)”, *Заједачка правна ревија*, Vol. 7, 3/2018, стр. 332–352;
- Кошутић Б., Ракић Б., Милисављевић Б., *Увод у право европских интеграција, Правни факултет Универзитета у Београду*, Београд, 2015;
- Larat F., “Present-ing the Past: Political Narratives on European History and the Justification of EU Integration”, *German Law Journal*, Vol. 6, 2/2005, стр. 273–290;
- League of Nations, *Documents relating to the organization of a System of European Federal Union*, Geneva 15th September 1930, [file:///C:/Users/ceran/Downloads/EN-N-B-0014-Memorandum%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ceran/Downloads/EN-N-B-0014-Memorandum%20(1).pdf), 30. 4. 2023.
- Muet Y., *Le débat européen dans l’entre deux guerres*, Economica, Paris, 1997;
- Ракић Б., *За Европу је пошредно време – О преурањеном покушају успостављања европске политичке организације*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009;
- Ракић Б., *Остваривање мира преко међународној организовања и интеграција држава*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009;

⁵⁴ Ракић, *op. cit.*, 60–61.

- Rakić B., “Aristide Briand: l’homme politique et sa relation avec la Yougoslavie”, *L’idée d’Union européenne de 1929 à 2016: du projet d’ Aristide Briand au retrait du Royaume-Uni* (eds. Yves Petit, Branko Rakić, Maja Lukić Radović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017, стр. 13–40;
- Rich P., “Visionary Ideals of European Unity After World War I”, *Visions of European Unity* (eds. Philomena Murray, Paul Rich), Routledge, London – New York, 1996, стр. 32–49;
- Roobol W., “Aristide Briand’s Plan: The Seed of European Unification”, *Ideas of Europe since 1914* (eds. Menno Spiering, Michael Wintle), Palgrave Macmillan, New York, 2002, стр. 32–46, DOI 10.1057/9781403918437
- Schuman declaration May 1950, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en, 30. 4. 2023.
- Беранић Ј., „Правна природа Евроспке уније на основу Уговора из Лисабона”, *Актуелна и истражања савременој законодавствију*,
- Савез удружења правника Србије и Републике Српске, Београд, 2012, стр. 303–318.
- Ćeranić J., “Le role du ‘couple Briand – Leger’ dans l’elaboration et la promotion du projet”, *L’idée d’Union européenne de 1929 à 2016: du projet d’ Aristide Briand au retrait du Royaume-Uni* (eds. Yves Petit, Branko Rakić, Maja Lukić Radović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017;
- Беранић Перишић Ј., „Иницијативе за стварање Европске политичке заједнице – од педесетих година 20. века до данас”, *Судски и остали истражања – ирвага и иравичности* (ур. Ј. Перовић Вујачић), Зборник радова са 35. сусрета Копаничке школе природног права – Слободан Перовић, Том III, стр. 499–514.
- Ђорић Весна, „Допринос Првог светског рата успостављању начела територијалног интегритета”, *Сто година од иочейка Првој свејској раји: историјске и иравне истражије* (ур. Ј. Ђирић, М. Ђорђевић), Институт за упоредно право, Интермекс, Завод за издавање уџбеника, Београд, 2014, стр. 719–729.

PROF. DR. JELENA ČERANIĆ PERIŠIĆ*

BRIAN'S PROJECT: AN ATTEMPT TO CREATE A EUROPEAN FEDERAL UNION

Summary: In the period between the two world wars, a series of movements were founded that advocated for the integration of the states and peoples of Europe into one organizational unit. The goal of all these movements was to establish and maintain peace on the Old Continent. The most significant among them was the project of Aristide Briand, the French Minister of foreign Affairs, initiated by Aristide Briand's speech before the Assembly of the League of Nations on September 5, 1929. The paper first briefly presents the work of Aristide Briand on the establishment of permanent peace in Europe. Then the paper discusses Briand's project on the European Federal Union consisting of three parts. Special attention is paid to Briand's Memorandum, which, contrary to the approach from Briand's speech in 1929, opts for a concept in which economic issues are subordinated to political ones. The Memorandum, among other things, proposes the establishment of a Common Market between Member States. This idea, implemented 27 years later within the European Economic Community, is still considered one of the most significant achievements of the European Union. Although Briand's project failed, finally the paper examines its importance and impact on the European integration process.

Key words: Briand's project, European Federal Union, permanent peace, Common Market, European integration process.

* Principal Research Fellow, Institute of Comparative Law, Belgrade